

венности граждан. Минск, 1988. 17. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Т.3 / Отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. Л., 1973.

Надійшла до редколегії 25.08.05

М.Г. Заславська

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ Й ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ (СТ. 137 КК УКРАЇНИ)

Стаття 137 КК закріплює ознаки злочину, які, поряд з факторами соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені цією статтею, стали предметом спеціального наукового дослідження, проведеного автором цієї статті. Аналіз факторів соціальної обумовленості, формулювання доктринальної моделі складу злочину, вивчення ознак, його що характеризують, дозволило вирішити ряд теоретичних і практичних питань тлумачення й застосування ст.137 КК. Теоретичною базою проведеного дослідження є роботи, присвячені проблемам Загальної частини кримінального права, а також відповідальності за окремі злочини як проти життя й здоров'я особи, так і в сфері службової діяльності. Деякі з них уже називалися в попередніх публікаціях автора [6; 7; 8; 9]. Крім того, були вивчені спеціальні роботи у сфері педагогіки, педіатрії, охорони здоров'я й інших сфер знань, що дозволило глибше пізнати ступінь суспільної небезпеки неналежного виконання обов'язків по охороні життя й здоров'я дітей, висвітлити правову природу даного злочину, розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства. Це дослідження психологів В.С. Мухіної [18] і Г.С. Абрамової [1], педагогів А.А. Беседіної, Г. Н. Даниленка, Р. Т. Шуби [3], Джасер Х. М. Аль Ананзіха [4], соціолога Ю. А. Корольова [12], юристів Л. В. Кевлової [10], Л.І. Кормич [11], Н.Н. Крестовської [14], Г.Г. Мошак [17], Н.С. Юзикової [22], педіатрів Б.П. Пузанова, В.І. Селиверстова, С.Н. Шаховської, Ю.А. Костенкової [13] і інших учених. У роботах зазначених дослідників визначені соціальні й правові проблеми охорони прав неповнолітніх на життя, здоров'я, захист від насильства, профілактику різних захворювань, своєчасне виявлення й корекцію недоліків фізичного й психічного розвитку. Дана також оцінка аргументам юристів, які висловлюються за жорсткість заходів відповідальності за порушення прав неповнолітніх, посилення уваги відповідальних осіб до виконання ними відповідних обов'язків. Проаналізовано пропозиції соціологів і педагогів щодо вдосконалення методик виховання дітей, виправлення різного роду недоліків їхнього розвитку, а також побажання в частині підвищення рівня матеріального забезпечення установ охорони здоров'я. Що ж стосується закріплення кримінальної відповідальності в ст. 137 КК, опису злочину в законі, то беручи до уваги певну новизну проблеми, ці питання залишаються без належної уваги в теорії кримінального права. Разом з тим, на нашу думку, правильне (лаконічне, ясно сформульоване й одночасно ємне) закріплення в законі ознак злочину грає далеко не останню роль у справі охорони відносин від суспільно небезпечних зазіхань, оскі-

льки дозволяє найбільше точно визначити склад злочину, вірно кваліфікувати діяння, провести відокремлення від суміжних злочинів.

Керуючись завданнями підвищення якості правової охорони життя й здоров'я, інших прав неповнолітніх заходами кримінального закону, автор статті прагне вдосконалити редакцію ст.137 КК відповідними доповненнями й змінами. Насамперед, пропонується встановлення більш ранньої охорони здоров'я майбутньої дитини – шляхом охорони здоров'я вагітної жінки. Далі, доцільне корегування законодавчого закріплення ознак суспільно небезпечного діяння і його наслідків шляхом вказівки на порушення правил, що забезпечують психічний і фізичний розвиток дитини.

Насамперед, варто звернути увагу на зміст суспільних відносин, що складають безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст.137 КК. Як уже було відзначено в попередніх публікаціях, такими є життя й здоров'я неповнолітнього [8, с.128-129]. Право на охорону даних суспільних відносин виникає з моменту початку фізіологічних пологів, що є загальноприйнятим і розділяється більшістю вчених [21, с.6; 20, с.8; 5, с.35; 16, с.148], у тому числі й нами. При цьому, однак, важливими є існуючі в теорії кримінального права точки зору про можливості заподіяння шкоди здоров'ю плода під час його виношування в утробі матері й необхідності вживання адекватних заходів реагування на подібні суспільно небезпечні зазіхання [19, с.12; 2, с.90-91]. Дана проблема, як представляється, має досить важливе значення у плані визначення змісту суспільних відносин, охоронюваних нормою ст.137 КК. Зокрема, мова йде про те, що причинами, що можуть спричинити відхилення в розвитку дитини або обумовити наявність у неї вроджених вад, є травми, заподіяні жінці в період вагітності, а також різні зовнішні фактори – несприятлива екологічна ситуація, у яких перебувають вагітна жінка, й багато чого іншого [13, с.15]. У свою чергу ефективність охорони здоров'я неповнолітнього багато в чому залежить від початкового стану його здоров'я, зафіксованого при народженні, оскільки процес розвитку плода й надалі (після пологів) людини є безперервним. Відповідно, установлення охорони тільки життя й здоров'я неповнолітнього, починаючи з моменту народження, що передбачено ст. 137 КК, є неповним («половинчастим») рішенням проблеми захисту його прав, особливо в аспекті подальшого фізичного й психічного розвитку. Що ж стосується кримінально-правової охорони здоров'я плода під час його виношування в утробі матері, то варто визнати, що чинним законодавством така охорона не передбачена. У підтвердження викладеного пропонується доповнити ст.137 КК вказівкою на порушення відповідних обов'язків по охороні здоров'я вагітної жінки, що спричиняє нормальне виношування плода.

Особливої уваги заслуговує законодавче закріплення в диспозиції ст.137 КК ознак об'єктивної сторони, а саме: суспільно небезпечного діяння і його наслідків. У діючій редакції законодавець передбачив відповідальність за «невиконання або неналежне виконання професійних або посадових обов'язків по охороні життя й здоров'я неповнолітніх». Етимологічне значення термінів «невиконання» і «неналежне виконання» не охоплює випадків здійснення відповідальною особою дій, прямо заборонених пра-

вилами (законами, інструкціями й іншими нормативними актами), що може негативно відбитися на ефективності практичного застосування мір кримінальної відповідальності. Більше вдалим є, на нашу думку, використання в законі терміна «порушення».

Однак на цьому пропозиції, спрямовані на поліпшення опису в законі ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.137 КК, не вичерпуються. Необхідним бачиться також доповнення кола обов'язків по охороні прав неповнолітнього обов'язками, заснованими на договірних відносинах. Як свідчить досвід законотворчості інших країн, цілком прийнятним і припустимим є притягнення до кримінальної відповідальності за порушення відповідних обов'язків, прийнятих особою добровільно (ст.138 КК Казахстану), на підставі договору між батьками або особами, що їх замінюють. Тим самим закріплюється і підстава кримінального переслідування осіб, які, не будучи представниками встановлених законом систем охорони дітей, проявляють злочинне неучтвю й беруться за виконання функцій по контролю, догляду за чужими дітьми (різного роду няньки, виховательки, домробітниці та ін.) і допускають грубі порушення при виконанні прийнятих обов'язків. З метою профілактики подібних явищ пропонується доповнити перелік обов'язків «іншими договірними обов'язками» і, тим самим, заповнити таку прогалину у законодавстві. Такими, що заслуговують на увагу законодавця, є наслідки у вигляді різного роду аномалій (відхилень) у психічному або фізичному розвитку неповнолітнього. При розгляді подібних наслідків перешкодою подальшому оволодінню неповнолітнім деякими спеціальностями або розкриттю своїх здібностей, стає очевидним їхній значний ступінь суспільної небезпеки й представляється можливим установити достатні підстави для криміналізації.

Приділяючи увагу поняттю «істотна шкода здоров'ю неповнолітнього», що законодавець використав при викладі ч.1 ст.137 КК, слід зазначити, що слідчо-судова практика застосування даної статті КК, а також статей, що містять подібне поняття (ст. ст. 364, 365, 367 КК 2001 р., ст.167 КК 1960 р.) визнає такою шкодою легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності й тілесні ушкодження середньої тяжкості. У зв'язку із цим визнаємо можливим запропонувати уточнене тлумачення даної ознаки й не погодитися із практикою деяких судів України в частині застосування ч.1 ст.137 КК до осіб, які при виконанні професійних або посадових обов'язків заподіяли неповнолітньому легке тілесне ушкодження, що завдало лише короточасний розлад здоров'я [15]. Аргументи «за» і «проти» зводяться до наступного. Насамперед, убачається певна «нерівноцінність» наслідків у вигляді короточасного розладу здоров'я стосовно наслідків у вигляді незначної втрати працездатності. Дійсно, захворювання, клінічне протікання яких не перевищує 21 добу, є досить розповсюдженими, у тому числі, серед дітей. Крім цього, по видуванню в дитини, у чилу особливостей його зростаючого організму виробляється імунитет проти хвороби, а можливі обмеження, що накладаються на заняття спортом, дозволяла, уживання деяких продуктів харчування (обмеження у вигляді дієти), носять тимчасовий характер. Наявність подібних обмежень, на наш погляд, не може відбитися на загальному розвитку дитини

й стані його здоров'я в цілому. Подібним чином оцінюються короточасні розлади здоров'я, пов'язані з порушенням цілісності тканин і органів неповнолітнього (можливі забиті місця дитини, порушення анатомічної цілісності шкірного покриву, у т.ч. потребуючого хірургічного втручання й накладання швів). Варто також визнати, що розглянутий злочин належить до необережних, а за загальним правилом необережне заподіяння легкого тілесного ушкодження не є кримінально караним. Також не повинне тягти застосування заходів кримінального покарання, у тому числі в порядку ст.137 КК, спричинило неповнолітньому легкого тілесного ушкодження, що заподіяло короточасний розлад здоров'я. Представляється, що заподіяння подібної шкоди за ступенем суспільної небезпеки відповідає адміністративному делікту й, за умови внесення доповнень у Кодекс України про адміністративні правопорушення, може бути розглянуте в порядку адміністративного провадження. Принципово іншими, на наш погляд, є наслідки у вигляді втрати працездатності. Незважаючи на незначний розмір, властивий легким тілесним ушкодженням, втрата носить стійкий характер і є непереборною протягом всього життя. Непереборність фізичної шкоди здоров'ю, особливо неповнолітнього потерпілого, доповнюється моральними переживаннями особистої неповноцінності, може спричинити внутрішній «надрич» вольової установки, негативно вплинути на його нормальний психічний розвиток.

У плані дослідження ознак суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.137 КК, слід зазначити можливість навмисного порушення відповідальною особою своїх обов'язків щодо охорони життя й здоров'я неповнолітнього при необережному відношенні до наслідків. У зв'язку із цим вказівка у диспозиції ст.137 КК на «недбале або несумлінне до них ставлення» представляється зайвим, більше того, такими що безпідставно звужує сферу застосування заходів кримінальної відповідальності.

Викладені пропозиції можуть бути враховані, як законодавцем при ухваленні рішення про внесення змін у діючий Кримінальний кодекс України, так і судовими, правоохоронними органами при його застосуванні. Разом з тим пропонується нова редакція ст.137 КК:

Стаття 137. Порушення обов'язків щодо охорони життя й здоров'я дітей

«1. Порушення професійних, посадових або договірних обов'язків щодо охорони життя й здоров'я неповнолітніх, а рівно обов'язків щодо охорони здоров'я вагітної жінки, що спричинило істотну шкоду здоров'ю неповнолітнього, його фізичному або психічному розвитку, – *карається* ...

2. Те ж діяння, що спричинило смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, – *карається*...

У числі перспектив дослідження розглянутої суспільно небезпечної дії вимагають аналізу питання розмежування злочину від суміжних складів, що встановлюють кримінальну відповідальність за зазіхання на інші права неповнолітніх (освітній рівень, волю) або таких, що охороняють життя, здоров'я або розвиток неповнолітніх при виконанні інших, крім посадових або професійних, обов'язків.

Список літератури: 1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. Екатеринбург, 2002. 2. Баліцька О. Як я розумію право на жит-

тя // Право України. 1999. № 7. 3. Беседина А.А. Даниленко Г.Н., Шуба Р.Т. Роль школи і семьи в валеологічному освітанні і вихованні школярів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Жінки за духовну безпеку суспільства». Ч. II, м. Харків, 11–12 червня 1999 р. / Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді; Редкол.: В. І. Астахова та ін. Х., 1999. 4. Джасер Х.М. Аль Ананзіх. Формирование осанки у детей младшего школьного возраста: Метод. рекомендации. К., 1998. 5. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., 1961. 6. Заславская М. Г. Субъективная сторона преступления, предусмотренного ст. 137 УК Украины // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х., 2004. Вип. 70. 7. Заславская М.Г. Деяние, как признак объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 137 УК Украины // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС. 2004 р. Вип. 4. Луганськ, 2004. 8. Заславская М.Г. Непосредственный объект ненадлежащего выполнения обязанностей по охране жизни и здоровья несовершеннолетних // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Тацій. Х., 2003. Вип. 59. 9. Заславская М. Г. О предмете общественных отношений, охраняемых ст. 137 Уголовного кодекса Украины // Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред) та ін. К.–Х., 2002. 10. Кевлова Л. В. Социальные и правовые принципы защиты детей в Украине от противоправных посягательств на их личные права // Закон і підліток: Матеріали обласної науково-практичної конференції. Донецьк, 27 жовтня 2000 року / Гол. ред. Ю.Л. Титаренко. Донецьк, 2001. 11. Кормич Л. І. Захист дитинства і права дитини – головний пріоритет держави і суспільства // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. Матеріали конференції, присвяченої 80-й річниці від дня заснування державного показового Дитячого містечка імені III Комінтерну в Одесі: Збірник наукових праць. Одеса, 2001. 12. Королев Ю.А. Супруги, родители, дети. М., 1985. 13. Коррекционная педагогика: Основы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие: Для студентов сред. пед. учеб. заведений/ Пузанов Б. П., Селиверстов В.И., Шаховская С.Н., Костенкова Ю.А.; Под ред. Б. П. Пузанова. 3-е изд., доп. М., 1999. 14. Крестовська Н. М. Проблеми вдосконалення правового захисту дітей від різних форм насильства // Закон і підліток: Матеріали обласної науково-практичної конференції. Донецьк, 27 жовтня 2000 року / Гол. ред. Ю.Л. Титаренко. Донецьк, 2001. 15. Кримінальна справа № 1-720/03 // Архів місцевого суду м. Рівне. 16. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та інші; За редакцією П.С. Матишевського та інших. К., 1999. 17. Мошак Г.Г. Вивчення і попередження насильницької смертності неповнолітніх // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. Матеріали конференції, присвяченої 80-й річниці від дня заснування державного показового Дитячого містечка імені III Комінтерну в Одесі: Збірник наукових праць. Одеса, 2001. 18. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для вузов. 7-е изд., стереотип. М., 2002. 19. Попов А. Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. СПб., 2001. 20. Рашковская Ш. С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. Лекции для студентов ВЮЗИ / Под ред. А.Н. Васильева. М., 1956. 21. Сташис В. В., Бажанов М. И. Личность под охраной уголовного закона. Симферополь, 1996. 22. Юзікова Н. С. Кримінально-правові проблеми відповідальності проти неповнолітніх / О.Д. Ю.А. О., 1999.

Надійшла до редколегії 05.10.05